

ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา

An Analytical Study of Influences and Values of Buddhist Arts in the King Muang Kaew's Reign of Lan Na

เทพประวิณ จันทร์แรง

พระสุวรรณเมธี, พระครูปลัดดุษฎี รตนปญโญ

Thepprawin Chanreang, Phrasuwanmethee

Phrakhru Palad Uthai Rattanapaikho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ฟองแก้ว บัวลูน

Fongkaew Bualun

โรงพยาบาลนครพิงค์

Nakonping Hospital

Corresponding Author, E-mail: thepprawin.chan@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์อยู่ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระเมืองแก้ว 2) เพื่อสืบค้นแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว 3) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 22 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) พระเมืองแก้ว เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 11 ในราชวงศ์เม็งราย อาณาจักรล้านนา เป็นเหลนของพระเจ้าติโลกราช ครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 13 พรรษา พ.ศ.2038 สวรรคตเมื่อพระชนมายุ 44 พรรษา พ.ศ.2068 ไม่มีราชโอรสและราชธิดา ตลอด 30 ปีแห่งรัชสมัย พระองค์ได้ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา สร้างความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด เป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา มีพระสังฆปรมาจารย์หลายรูป สามารถนิพนธ์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลี 2) แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ได้พบจารึกและโบราณคดี สำคัญหลายชิ้น เช่น จารึกมหาอารามราชฐานสิ่งทูลวง จารึกหริปัญชบุรี จารึกพระเจ้าสุวาทิสิตธิ พระสถูป พระวิหารทูลวง หอไตร หรือ หอธรรม ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ลำพูน วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ 3) ด้านอิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา ได้พบ พุทธศิลปกรรมแบบล้านนาที่ศาสนสถานต่าง ๆ ก่อให้เกิดคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ด้านพุทธศิลปกรรม และด้านการอนุรักษ์โบราณคดีสืบมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : อิทธิพลและคุณค่า, พุทธศิลปกรรม, พระเมืองแก้ว, ล้านนา

Abstract

This research is of 3 objectives: 1) to study the King Muang Kaew's history and preservation of Buddhism, 2) to search for archaeological sites of Buddhism in the King Muang Kaew's reign, 3) to analyze the influence and valuable works of Buddhist arts in the King Muang Kaew's reign. It is the qualitative research with collecting data from documents and the interview with the 22 key informants.

Here are the results: 1) King Muang Kaew was the 11th King in Meng Rai at the age of 13 years in 2038 B.E. and passed away at the age of 44 in 2068 B.E. having no sons and daughters. During his 30 years reigning time, he had promoted and preserved Buddhism reaching the most prosperous point known as the Golden Age of Buddhism in Lanna. There were many Buddhist Monk Scholars who were able to write numerous Buddhist literatures in Pali. 2) The Buddhist archaeological sites during the reign of King Mueang Kae were found many important pieces of inscriptions and archeology, such as the inscription of the Great Temple of Singha Luang. the inscription of Haripunjayapuri, the inscription of Savavasitthi, the Stupas, Maim Halls, the Dharma Halls at Wat Phra That Hariphunjaya, Lamphun, Wat Phra Singh, Chiang Mai. 3) Regarding the influence and value of Buddhist arts in the Muang Kaew's reign in Lanna, there were found the Lanna style of Buddhist Arts at various religious places, those had created the value in the historical, Buddhist Arts, and the archeological preservation until the present.

Keywords : Influences and Values, Buddhist Arts, the King Muang Kaew, Lanna

บทนำ

ภายหลังพุทธปรินิพพาน พุทธบริษัทต้องการน้อมระลึกถึงพระพุทธรูปของพระองค์ และปรารถนาที่จะแสดงความเคารพสักการบูชา ดังท่านพระอานนท์พูลถามพระพุทธองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 150: 202) พระพุทธองค์ตรัสถึงสังเวชนียสถาน คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เป็นสถานที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ภายหลังมีพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 8 แห่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 179: 238) เรียกว่า “ธาตุเจดีย์” เป็นสถานที่เคารพสักการบูชาของพุทธบริษัท สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “พุทธสถาน” คงได้รับการดูแลรักษา การทำนุบำรุง และการประดับประดาเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส ตามแนวคิดและจิตนาการของพุทธบริษัท ต่อมาก็พัฒนาการมาเป็นงานศิลปกรรมของพระพุทธศาสนา (สมพร ไชยภูมิธรรม, 2543 : 18) รวมเรียกว่า “พุทธศิลป์หรือ พุทธศิลปะ” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2539 : 108) โดยแรกเริ่มนั้นการสร้างพุทธศิลปกรรมมีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น อนุสาวรีย์กษัตริย์สร้างเขตวันวิหารถวายเป็นวัด ซึ่งประกอบด้วยเสนาสนะอันเป็นพุทธศิลปกรรมที่งดงามและเป็นที่สัปปายะ คือ มีความสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ความว่า “อนุสาวรีย์กษัตริย์ได้เห็นพระอุทยานของเจ้าเซตราชกุมารซึ่งเป็นสถานไม่ไกล ไม่ไกลล้นจากหมู่บ้าน มีการคมนาคมสะดวก ชาวบ้านที่มีความประสงค์ไปมาได้ง่าย กลางวันมีคนน้อย กลางคืนเงียบ มีเสียงอีกที่น้อย ปราศจากกลิ่นไอคน เป็นสถานควรแก่การประกอบกรรมในที่ลับของมนุษย์ชน สมควรเป็นที่สถิกรัณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 256: 87-89)

พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และมีระเบียบแบบแผนของพิธีกรรม หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักที่พึงทางจิตใจให้เกิดสันติสุขในสังคม และยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมอันดีงาม อิทธิพลที่ได้รับทางศิลปกรรมเชิงพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรมต่างๆ นั้น ได้ถือกำเนิดขึ้นหลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎกเกิดขึ้นส่งผลให้การถ่ายทอดวิทยาการทางด้านพุทธศาสตร์มีรูปแบบที่หลากหลายและแตกต่างกันออกในขณะที่ดำรงถ่ายทอดพุทธประวัติและชาดกต่างๆ แต่ศิลปะก็ถือเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดหลักจริยศาสตร์ที่ได้ผลเช่นกัน พุทธศิลป์จึงแพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว จนเกิดมรดกทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่และสืบทอดต่อกันมา (วัชรินทร์ บัวจันทร์, 2554 : 5)

มนุษย์เกี่ยวข้องกับศิลปะซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นในสังคมมนุษย์ทั้งในด้านผู้ชื่นชมศิลปะและจิตรกรผู้สร้างสรรค์ผลงาน เมื่อศิลปะมีความจำเป็นเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นคำถามเกี่ยวกับศิลปะจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะเป็นผู้หาคำตอบ เพื่อแสดงทัศนะต่อคำถามที่เกี่ยวกับศิลปะในประเด็นต่างๆ พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลต่อศิลปะและ

วัฒนธรรมในสังคมไทย การสืบทอดประสบการณ์ทางศิลปะก่อให้เกิดทัศนคติทางคุณค่าหรือสุนทรียะ ศิลปะในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นถึงเรื่องความงามเป็นการเฉพาะ แต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์กับความจริง (reality) และความดี (goodness) พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมะเป็นเรื่องหลัก ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (nature law) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกื้อกูลเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อาการต่างๆ นั้นมีความเป็นปกติธรรมดาของมันเป็นเอง และมีความงามอยู่ในตัวเองแล้ว เป็นความงามทางภววิสัย เป็นสุนทรียภาพในลักษณะหนึ่ง (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2547: 101) พุทธศิลปกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ทางความคิดผ่านสื่อสัญลักษณ์ของผู้ที่ศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า (ชัชปะ ปิ่นเงิน, 2552 : (อัตสำเนา)) เป็นเหตุให้ได้สร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาปสาทะ ประพฤติปฏิบัติตนให้มีแนวทางที่ตรงตามการสืบทอดงานพุทธศิลป์นั้นพระมหากษัตริย์ในอดีตได้ความสำคัญและเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง

พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิ หรือ พญาแก้ว (พระเมืองแก้ว) เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 11 ในราชวงศ์เม็งราย แห่งอาณาจักรล้านนา ทรงครองราชย์ใน พ.ศ.2038-2068 พญาแก้ว มีพระนามที่เรียกกันต่างๆ คือ พระเมืองแก้ว หรือพ่อท้าวแก้ว หรือเจ้ารัตนราชกุมาร หรือพญาแก้วภูตาทิปิธราช หรือ พระเจ้าติลกปนัดดาธิราช ทรงเป็นพระปนัดดาของพระเจ้าติโลกราช และเป็นราชบุตรของพญายอดเชียงรายกับพระนางสิริยสวดี (เทวีปงน้อย) ประสูติในปีชวด ได้รับราชาภิเษกเมื่อชนมายุ 13 ปี ในวันเพ็ญเดือน 9 พ.ศ. 2039 ด้านการสงคราม ทรงรบกับอยุธยา ที่ชายแดน พ.ศ. 2050 ทรงส่งกองทัพไปตีสุโขทัย แต่ไม่สำเร็จ ต่อมาปี พ.ศ.2058 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034- 2072) แห่งอยุธยา ขึ้นมาตีลำปางแตก แล้วกวาดต้อนผู้คนกลับไป ด้านทำนุบำรุงบ้านเมือง ทรงให้ก่อสร้างกำแพงเมืองลำพูนด้วยอิฐ ปี พ.ศ.2060 เพื่อป้องกันข้าศึก จากนั้นจึงก่อสร้างกำแพงเมืองเชียงใหม่ให้แข็งแรงเพื่อป้องกันการยิงด้วยปืนใหญ่ และ พ.ศ.2061 ให้สร้างสะพานใหญ่ข้ามแม่น้ำปิงที่ท่าสถานหลวง ด้านการทำนุบำรุงศาสนา พญาแก้วทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาและบำเพ็ญทานเป็นเอนก ทรงสร้างปูชนียสถานและถาวรวัตถุต่างๆ มากมาย เช่น สร้างวัด ปุพพาราม ในปีมะโรง พ.ศ. 2040 ต่อมาปีมะเมียทรงสร้างปราสาทในวัดนั้น ปีระกาทรงฉลองพระไตรปิฎกฉบับลงทอง และหอพระมณเฑียรธรรมที่โปรดให้สร้างไว้ ณ วัดปุพพาราม โดยในส่วนของงานศิลปกรรมหรือพุทธศิลปกรรม เช่น สถาปัตยกรรมนั้นอาจจัดอยู่ในข้อ

ศาสนสถาน ส่วนประติมากรรม และจิตรกรรมอันเป็นวัตถุที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ก็จัดอยู่ในศาสนวัตถุ โดยทั้งศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ก็ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาโดยงานศิลปะทางศาสนาก็ยังมีความสัมพันธ์ศาสนิกชนของพุทธศาสนาในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สัญลักษณ์ทางศาสนา หมายถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่ศาสนิกเลือกเอามาใช้แทนองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งของศาสนาที่เป็นรูปธรรม ศาสนาทั้งหลายซึ่งมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมใช้แทนสิ่งที่เป็นนามธรรมอันลึกซึ้ง พระธาตุเจดีย์อันเป็นศูนย์กลางของวัดก็มีความหมายแทนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล ลานทรายเป็นสัญลักษณ์แทนสี่ทันทดรสมุทรรศลาบาตรแทนสัญลักษณ์ของเขารอบจักรวาล พระธาตุจึงเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลแบบไตรภูมิอันศักดิ์สิทธิ์ (แสง จันทร์งาม, 2535 : 175)

การสร้างงานพุทธศิลป์กรรมในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้วจึงมีความน่าสนใจ เพราะงานพุทธศิลป์กรรมที่มีการสร้างสรรค์มายาวนานมีการปรับเปลี่ยนไปยุคสมัย เช่นเดียวกับความเข้าใจความหมายของคำว่าศิลปะที่ต่างไปจากการรับรู้ของคนในปัจจุบัน นอกจากจะศึกษาคัมภีร์ทางศาสนาแล้ว พุทธศิลป์กรรมในอดีตยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าใจความคิดทางพุทธศาสนาของผู้คนในอดีตได้เช่นกัน งานพุทธศิลป์กรรมมีการพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง มีการปรับเปลี่ยน ปรับปรุง ผสมผสาน ประยุกต์แนวคิด เชิงคุณค่า และคติความเชื่อในการสรรสร้างงานให้มีโดดเด่น เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การสร้างงานพุทธศิลป์กรรมในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้วยังไม่มีการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และเป็นรูปธรรม ขาดการสืบค้นจากหลักฐานโบราณคดี ซึ่งไม่อาจจะอธิบายได้ความหมายที่แท้จริงได้

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมาของการสร้างงานพุทธศิลป์กรรม ในช่วงเวลาของรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว มีความเป็นมาอย่างไรบ้าง วิเคราะห์ข้อผิดพลาดและคุณค่าในแต่ละยุคสมัยและการลำดับเหตุการณ์ในอดีต โดยผ่านการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แหล่งโบราณคดี และแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ อันจะเป็นการพลิกฟื้นพุทธศิลป์กรรมให้เป็นที่สนใจควรค่าแก่การอนุรักษ์ รักษา รวมไปถึงวางรากฐานให้เกิดองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์กรรมให้คงอยู่ภายใต้ร่มเงาของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระเจ้าเมืองแก้ว
2. เพื่อศึกษาการสืบค้นแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของ

พระเมืองแก้ว

3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้ว
ในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) รูปแบบการศึกษา

เป็นการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย

2) ขอบเขตด้านข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย เจ้าอาวาส นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านพุทธศิลปกรรม โดยมีกระบวนการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้ใช้วิธีการสุ่มแบบง่าย (Purposive sampling) มีเกณฑ์คัดเลือกตามคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเป็นสถานที่ที่มีการสร้างโบราณสถานของพระเมืองแก้ว ดังนี้ กลุ่มที่ 1. เจ้าอาวาสวัดโพธาราม (เจ็ดยอด), เจ้าอาวาสวัดสวนดอก (พระอารามหลวง), เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), เจ้าอาวาสวัดป่าแดงรวมมหาวิหาร, เจ้าอาวาสวัดอินทิล, เจ้าอาวาสวัดเชียงมั่น, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัยรวมมหาวิหาร, เจ้าอาวาสวัดจามเทวี จำนวนทั้งหมดผู้ให้ข้อมูลสำคัญวัดละ 1 รูป รวมเป็น 9 รูป กลุ่มที่ 2) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 6 คน กลุ่มที่ 3) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 4 คน กลุ่มที่ 4) นักวิชาการด้านโบราณคดี จำนวน 1 คน กลุ่มที่ 5) นักวิชาการด้านพุทธศิลปกรรม จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้น 22 รูป/คน

3) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

2) ลงพื้นที่การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

3) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

3) รวบรวมข้อมูลเอกสาร หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญอย่างเป็นระบบมีชั้น

ตอนการทำงาน

4) การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูล (Content Analysis) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาข้างต้น ทั้งในส่วนของการศึกษาจากภาคเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ทั้งในส่วนของการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม มาทำการประมวลผล เรียบเรียง วิเคราะห์ และสรุปผล เพื่อเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบและเสนอแนะแนวทางการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1) ประวัติและความเป็นมาและการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระเมืองแก้ว พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิ หรือพญาแก้ว (พระเมืองแก้ว) เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 11 ในราชวงศ์เม็งราย แห่งอาณาจักรล้านนา ทรงครองราชย์ใน พ.ศ.2038 - พ.ศ. 2068 เป็นเหลนของพระเจ้าติโลกราช พญาแก้ว มีพระนามที่เรียกกันต่างๆ คือ พระเมืองแก้ว หรือพ่อท้าวแก้ว หรือเจ้ารัตนราชกุมาร หรือพญาแก้วภูตาทิปติราช หรือ พระเจ้าติลกปนัดดาธิราช ทรงเป็นพระปนัดดาของพระเจ้าติโลกราช และเป็นราชบุตรของพญาอดเชียงรายกับพระนางสิริยสวดี (เทวีปงน้อย) ประสูติในปีชวด ได้รับราชาภิเษกเมื่อชนมายุ 13 ปี ในวันเพ็ญเดือน 9 พ.ศ.2039 ทรงรบกับอยุธยาที่ชายแดน พ.ศ. 2050 ทรงส่งกองทัพไปตีสุโขทัยแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาปี พ.ศ.2058 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034- 2072) แห่งอยุธยาขึ้นมาตีลำปางแตก แล้วกวาดต้อนผู้คนกลับไป ด้านทำนุบำรุงบ้านเมือง ทรงให้ก่อสร้างกำแพงเมืองลำพูนด้วยอิฐ ปี พ.ศ.2060 เพื่อป้องกันข้าศึกจากนั้นจึงก่อสร้างกำแพงเมืองเชียงใหม่ให้แข็งแรงเพื่อป้องกันการยิงด้วยปืนใหญ่ และ พ.ศ.2061 ให้สร้างสะพานใหญ่ข้ามแม่น้ำปิงที่ท่าสถานหลวง พระเมืองแก้วสวรรคตในปี พ.ศ. 2068 อยู่ในราชสมบัติ 30 ปีขณะสวรรคตพระชนมายุได้ 44 พรรษา พระองค์ไม่มีราชโอรสและธิดา ชุนนางข้าราชการและไพร่ฟ้าประชาชน จึงพร้อมใจกันไปอัญเชิญเอาท้าวเกษแก้วกุมาร พระอนุชาต่างพระมารดามาครอง ราชสมบัติสืบมา

ด้านการทำนุบำรุงศาสนา กษัตริย์องค์นี้ทรงดำเนินรอยตามพระเจ้าติโลกราช พระอัยกาธิราช พระองค์ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ไม่แพ้รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช และเนื่องด้วยเหตุนี้เอง พระสังฆราชคณะทั้งหลายจึงพร้อมใจกัน ทำพิธีราชาภิเษกเฉลิมพระนามใหม่ว่า “พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิราช” ในปี พ.ศ.2061 ในรัชสมัยของพระองค์นี้ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นพระเถระหลายองค์ เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ผู้รจนา หนังสือมงคลทีปนี ซึ่งใช้ในการศึกษามหาเปรียญมาจนทุกวันนี้ และพม่า เขมร ก็นำไปแปลไปเป็นภาษาของตน

กับพระรัตนปัญญาเถร ผู้รจนานหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ พญาแก้วทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา และบำเพ็ญทานเป็นเอนก ทรงสร้างปูชนียสถานและถาวรวัตถุต่างๆ มากมาย เช่น สร้างวัดบุพพาราม ในปีมะโรง พ.ศ. 2040 ต่อมาปีมะเมียทรงสร้างปราสาทในวัดนั้น ปรีะกาทรงฉลองพระไตรปิฎกฉบับลงทอง และห่อพระมณฑปธรรมที่โปรดให้สร้างไว้ ณ วัดบุพพาราม เป็นต้น

2) การสืบค้นแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว

แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ได้แก่ จารึกมหาอารามราชสันฐานสิงห์หลวง, จารึกหริภุญชัย, จารึกอาณาจักรปูนไชย, จารึกพระเจ้าสุวาวาสิตี 2 (วัดกู่กุด), จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง 1, โบราณคดี วัดพระสิงห์, วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่, โบราณคดี วัดพระธาตุหริภุญชัย, วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน, โบราณคดี วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ทรงให้สร้างลำเวียงทอง แต่เมืองเชียงแสน นำมาล้อมพระมหาชินธาตุเจ้าลำพูน สร้างวิหารหลวงลำพูน หอไตรหรือหอธรรม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระธาตุหริภุญชัยจากศิลาจารึก ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชยจังหวัดลำพูน เป็นจารึกอักษรไทยล้านนาสถาปนาหอไตรปิฎกหรือหอพระธรรมมณฑปเป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎก ครบทั้ง 84,000 พระธรรมชั้นร์ พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาและอนุฎีกา หอไตรของวัดพระสิงห์ และวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับหอไตร วัดพระธาตุหริภุญชัยหลังนี้สร้างเป็นอาคารสองชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นอาคารเครื่องไม้ ตัวอาคารหอไตร ตั้งอยู่บนฐานขนาดใหญ่ ซึ่งมีบันไดขึ้นทางด้านหน้า สองข้างบันไดมีสิงห์โตหินประดับที่หัวเสา ตัวอาคารหอไตรชั้นล่างที่ก่อด้วยอิฐถือปูน วิหารหลวง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุ เป็นแบบพื้นเมืองทรงล้านนาสวยงาม ภายในวิหารหลวงเป็นที่ประดิษฐานของพระแก้วขาว พระเสด็จมณีศรีเมืองหริภุญชัย ประทับนั่งอยู่เหนือบุษบกที่แกะสลักลึกรักปิดทอง อย่างสวยงาม พระเมืองแก้วรับสั่งให้ไปเอาปราสาทราชที่บ้านม้ามังคะ เอาไว้ท่ามกลางเมืองลำพูน แล้วทรงหล่อพระเจ้าทองคำองค์หนึ่ง

3) วิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลป์ธรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา

อิทธิพลด้านคำสอน ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว สังคมชาวล้านนาอยู่บนพื้นฐานความเชื่อในคำสอนของพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญและใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต อีกทั้งใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงส่งผลให้ชาวล้านนามุ่งเน้นที่จะประกอบการบุญการกุศล คุณงามความดีโดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความสุข ความเจริญแก่ตน ครอบครัว ชุมชนและบ้านเมือง

อิทธิพลด้านการปกครอง ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว พระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองบ้านเมือง ช่วยให้สถาบันการปกครองดำเนินไป คำสอนในพระพุทธศาสนาได้ทำหน้าที่ขัดเกลาประชาชนในชาติให้มีความเจริญทางด้านจิตใจ

อิทธิพลด้านวัฒนธรรมในรัชสมัยพระเมืองแก้ว เป็นยุคทองของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ด้วยความสอดคล้องพอดีระหว่างโลกทัศน์ของชาวล้านนา ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของบรรพชนตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น กับคติของการนับถือพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นแบบแผนวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาดังกล่าว ทำให้คตินิยมต่างๆ เกิดการยอมรับ และเกิดการก่อสร้างแพร่หลายในเขตอิทธิพลของวัฒนธรรมล้านนา

อิทธิพลด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านการก่อสร้างและถาวรวัตถุและภูมิปัญญา ดังพบหลักฐานว่าพระเมืองแก้วร่วมกับพระมหาเทวีทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างมาก และศิลาจารึกในภาคเหนือก็ระบุว่าพระเมืองแก้วสร้างและซ่อมแซมวัดตลอดจนกัลปนาที่ดินและข้าพระท้าวอาณาจักร ทรงให้การสนับสนุนนิกายสีหฬ พระสงฆ์นิกายเข้ามา เช่น ทรงแต่งตั้งพระนิกายสีหฬเป็นสังฆราชา และทรงอุปสมบทบาทคหลวงในนิกายสีหฬ พระภิกษุในสมัยพระเมืองแก้วได้รับการส่งเสริมให้ศึกษาภาษาบาลี และพระไตรปิฎกเช่นเดียวกับสมัยพระเจ้าติโลกราช

คุณค่างานพุทธศิลป์กรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาของงานพุทธศิลป์กรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา ช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากอดีตเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบัน องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาทำให้เข้าใจถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบจากปัญหา ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลายซึ่งสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินนโยบายให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งปัจจุบันและอนาคต

คุณค่าด้านวรรณกรรม แสดงให้เห็นถึงความเจริญของงานแห่งจิตใจ ความเจริญทางวัฒนธรรม เป็นยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือสื่อสารความรู้สึกรักใคร่ถ้อยทอดจิตนาการและแสดงออกซึ่งศิลปะอันประณีตงดงาม มองเห็นภาพสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว และเป็นแหล่งศึกษาที่ดี

คุณค่าด้านพุทธศิลป์กรรม เพื่อสนองตอบความต้องการของวิถีความเชื่อของพุทธบริษัทที่มีต่อพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ก่อรูปแบบงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้อย่างงดงาม สร้างมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราว และสร้างสัญลักษณ์ไว้เพื่อความเข้าใจร่วมกันในสังคมพุทธเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนา

คุณค่าด้านการอนุรักษ์โบราณคดี ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนและของประเทศ อันสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว พร้อมๆ กับการศึกษาหาความรู้ สามารถนำมาใช้งานได้ ซึ่งเป็นการ

ใช้งานที่ไม่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ การเปลี่ยนแปลง หรือการรื้อทำลายโบราณสถาน เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม สามารถกำหนดขอบเขตหรือการรักษาอชิปไตย และการสร้างความร่วมมือร่วมใจของคนทั้งชาติ เป็นคุณค่าความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

อภิปรายผล

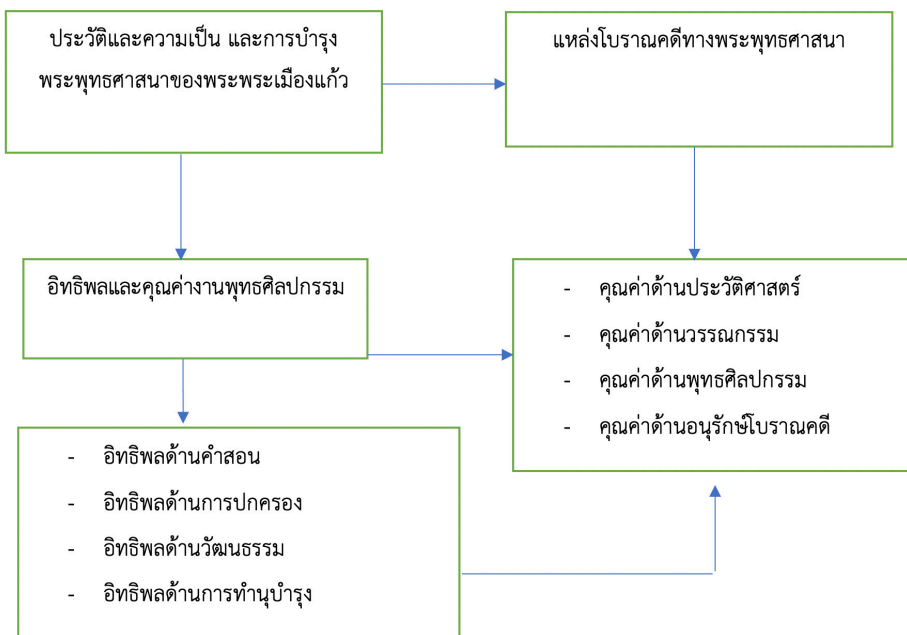
การทำนุบำรุงศาสนาของพระเจ้าเมืองแก้ว กษัตริย์องค์นี้ทรงดำเนินรอยตามพระเจ้าติโลกราช พระอัยกาธิราช พระองค์ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช และเนื่องด้วยเหตุนี้เอง พระสังฆราชคณะทั้งหลายจึงพร้อมใจกัน ทำพิธีราชาภิเษกเฉลิม พระนามใหม่ว่าพระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิราช ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของยุพิน เข็มมุกต์ที่ได้ศึกษาเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย ระหว่างพ.ศ. 1838 ถึง พ.ศ. 2101 และการพิจารณาถึงรูปแบบและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในอาณาจักรล้านนา โดยอาศัยหลักฐานจากวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา และเอกสารในประเภทต่างๆ ทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะ รวมทั้งศิลาจารึกที่ปรากฏในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลงานของพระมหาเถระและบุคคลชาวล้านนาที่แต่งไว้ในพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว พุทธศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในบ้านเมืองขณะนั้นมีความงดงาม แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลและคุณค่าอย่างยิ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูธีรสุตพจน์ ศึกษาเรื่องวิเคราะห้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ, ความเลื่อมใส มี 2 แบบ คือ ศรัทธาต่อธรรมชาติ จิตวิญญาณท้องถิ่นที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา และศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา นำไปสู่การพัฒนาสติ ปัญญา ผู้วิจัยพบว่าศรัทธาในรูปแบบของชาวล้านนา มีเอกลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากผสมผสานศรัทธาความเชื่อแบบดั้งเดิม มาสู่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดเป็นวิถีแห่งวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่มีรูปแบบเฉพาะของล้านนา พัฒนาการการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา งานพุทธศิลปกรรมแขนงต่างๆ นั้น ต่างสามารถรวมกันอยู่ในงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะการสร้างวัดและเจดีย์ในล้านนา ในมติของพระพุทธศาสนาที่ก้าวข้ามพรมแดนทางการเมือง ทำให้กษัตริย์มีสิทธิธรรมในการปกครองเหนือเมืองทั้งหลาย เกิดระเบียบทางจริยธรรมเชื่อมโยงหัวเมืองให้เป็นหนึ่งเดียวกันด้วยความเคารพศรัทธาเป็นเครือข่ายการบูชาพระธาตุ โดยที่เป็นอัตลักษณ์ศรัทธาเฉพาะถิ่นก็คือ การสร้างวรรณกรรมสถาปนาพระธาตุประจำเมือง ให้เป็นพระธาตุประจำปีเกิดของ

พลเมืองที่เรียกว่า พระธาตุ 12 ราศี อุตลักษณ์ศรัทธานี้เป็นศาสตร์และศิลป์เฉพาะถิ่นที่ไม่ปรากฏว่ามีที่ใดมาก่อน แม้จะมีการกล่าวถึงว่าเป็น “มายาภาพ” แห่งศรัทธาและความเชื่อทางศาสนา เป็นเพียงการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม (Cultural Network) แต่ผู้วิจัยกลับพบประเด็นที่น่าสนใจว่า วิถีแห่งการไหว้พระธาตุปีเกิด ก่อให้เกิดคุณค่าขึ้นในสังคมอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1. สลายความเหลื่อมล้ำทางเชื้อชาติ 2. ไม่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม และ 3. ลดความขัดแย้งทางการเมือง เพราะตั้งแต่ประชาชนธรรมดาถึงเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน หากเกิดปีเดียวกันแล้ว ก็ไปไหว้พระธาตุมีเป็นศูนย์รวมดวงจิตดวงเดียวกัน ศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา พบว่า การสร้างงานพุทธศิลปกรรมแสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ ด้วยการหลอมรวมกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น ก่อให้เกิดเป็นอุตลักษณ์ศรัทธาเฉพาะถิ่น มั่นคงในภูมิปัญญาดั้งเดิม ส่งเสริมศรัทธาภูมิปัญญาใหม่ สร้างงานพุทธศิลปกรรมให้เป็นที่อศาน นำจิตวิญญาณเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด จนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานและอุตลักษณ์ศรัทธาตัวเอง ส่งผลให้เกิดการสร้างงานพุทธศิลป์ขึ้นมากมาย กลายเป็นต้นน้ำสายธารแห่งสติปัญญาสร้างความชุ่มเย็นให้กับผู้คน ทั้งก่อเกิดวัฒนธรรมที่งดงามหลากหลายในแผ่นดินล้านนามาถึงปัจจุบัน (พระครูธีรสุตพจน์, 2558 : บทคัดย่อ)

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติและการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้วนั้น ทำให้ทราบถึงการปกครองของระบบพระมหากษัตริย์นั้น ถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญที่กษัตริย์เข้ามาดูแลพระพุทธศาสนา พระเมืองแก้วเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 11 ในราชวงศ์เม็งราย แห่งอาณาจักรล้านนา อยู่ในราชสมบัติ 30 ปี ด้านการทำนุบำรุงศาสนา กษัตริย์องค์นี้ทรงดำเนินรอยตามพระเจ้าติโลกราช พระอัยกาธิราช พระองค์ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ไม่แพ้รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช และเนื่องด้วยเหตุนี้เอง พระสังฆราชคณะทั้งหลายจึงพร้อมใจกัน ทำพิธีราชาภิเษกเฉลิม พระนามใหม่ว่า “พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิราช” ในรัชสมัยของพระองค์นี้ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นพระเถระหลายองค์ เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ผู้รจนานั่งสี่มงคลที่ปณี เป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีหรือหลักสูตรเปรียญธรรมมาจนทุกวันนี้ และพม่า เขมร ก็นำไปแปลไปเป็นภาษาของตน กับพระรัตนปัญญาเถร ผู้รจนานั่งสี่มงคลมาลีปกรณ์ พญาแก้วทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาและบำเพ็ญทานเป็นเอนก ทรงสร้างปูชนียสถานและถาวรวัตถุต่างๆ มากมาย เช่น สร้างวัดบุพพาราม ในปีมะโรง พ.ศ. 2040 ต่อมาปีมะเมียทรงสร้างปราสาทในวัดนั้น ปีระกาทรงฉลองพระไตร

ปฏิถรณ์บับลางทอง และหอพระมณฑลเศียรธรรมที่โปรดให้สร้างไว้ ณ วัดบุพพาราม เป็นต้น แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ได้แก่ จารึกมหาอารามราชสัณฐาน สิ่งหลวง จารึกหริปุญชปุรี จารึกอาณาจักรปูนไชย จารึกพระเจ้าสวาวอิสิทิวัดกุกุต จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง แหล่งโบราณคดี เช่น วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ผลงานที่พระเมืองแก้วได้สร้างได้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นทำให้คุณค่าในหลายด้าน ด้านประวัติศาสตร์ ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์การปกครองของพระมหากษัตริย์ ที่พระองค์ทรงทุ่มเทในการบำรุงพระพุทธศาสนา ด้านวรรณกรรม แสดงให้เห็นถึงความเจริญงอกงามแห่งจิตใจ ความเจริญทางวัฒนธรรม เป็นยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ด้านพุทธศิลปกรรม เพื่อสนองตอบความต้องการของวิถีความเชื่อของพุทธบริษัทที่มีต่อพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ก่อรูปแบบงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้อย่างงดงาม สร้างมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราว และสร้างสัญลักษณ์ไว้เพื่อความเข้าใจร่วมกันในสังคมพุทธเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนา ด้านการอนุรักษ์โบราณคดี ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนและของประเทศ อันสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคมปัจจุบัน

แผนผังองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

พระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรืองเรื่องมาถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในรัชสมัยของพระเมืองแก้วทรงสนับสนุนและให้การอุปถัมภ์มากมาย จะมีเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายประการ ท่านได้ทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนา โดยให้มีการสืบทอดพระศาสนา การบวชการบรรพชาอุปสมบทเป็นประจำ ส่งเสริมให้ชาวบ้านชาวเมืองทำบุญสุนทาน รักษาศีล เจริญภาวนาให้จิตใจเกิดความสงบร่มเย็น ตามหลักคำสอนของพุทธองค์ ด้านพุทธศิลป์กรรมได้สร้างวัดศาสนสถานไว้มากมาย ภายใต้ศิลปะแบบล้านนา ทำให้เกิดคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านวรรณกรรม คุณค่าด้านพุทธศิลป์กรรม และคุณค่าด้านการอนุรักษ์โบราณคดีมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ชัชชนะ ปิ่นเงิน. (2552). **จกกวาฬที่ปณี: ต้นแบบทางความคิดพุทธลักษณะล้านนา**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (อัดสำเนา).
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2547). **สุนทรียวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูธีรสุตพจน์. (2558). **วิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลป์กรรม ในล้านนา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุพิน เข็มมุกต์. (2527). **พระพุทธศาสนาในล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839 -2101**. รายงานการวิจัยเสนอสภาวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: สภาวิจัยแห่งชาติ.
- วัชรินทร์ บัวจันทร์. (2554). **ศึกษาเรื่องแดนแห่งพลังศรัทธา**. ศิลปนิพนธ์ศิลปบัณฑิต. คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แสง จันทร์งาม. (2535). **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สมพร ไชยภูมิธรรม. (2543). **ปางพระพุทธรูป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นธรรม.
- เสถียร โปธินันทะ. (2539). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.